

hyfe no.1

koppigheid

Hyfe is de benaming voor de lange, zich vertakkende draden van een schimmel. Dit tijdschrift groeit ook associatief en deels ongecontroleerd alle kanten uit. Eén redacteur, een woordenlijst en een mede-auteur die zelf steeds de volgende auteur aan-draagt laat deze reeks steeds verder groeien. Elk nummer is de zichtbare uitkomst van dit onzichtbare netwerk. Francien van Westrenen koos voor dit nummer het woord: koppigheid.

Koppigheid uit noodzaak

Koppigheid. Uitgerekend dit woord koos ik uit de woordkeuzelijst die Maurice me stuurde. Ik kruiste eerst aandacht aan, onbetaalbaar, afstand en vertragen. Maar ik moest toegeven dat die voorkeurswoorden wel een beetje mijn gebaande paden waren. En dus vlogen mijn ogen opnieuw door de lijst om onderaan de eerste kolom te blijven hangen op het woord koppigheid. Was dat de intuïtie die Maurice adviseerde bij het kiezen? Kan zijn. Kennelijk was er iets dat me aantrok in het woord. Dat zou ik al schrijvende uitvinden. Ik krabbelde wel meteen iets onder het woord: 'Terborgh – op het vertrek komt het aan'. Daarover straks meer.

Eerst de sterren...Want wat blijkt? De eerste volle maan van 2021 op woensdag 28 januari staat in het dierenriemteken Leeuw. Omdat de Zon tegelijkertijd in Waterman staat, en ze allebei vaste tekens zijn, ligt koppigheid op de loer volgens astrologen.

Toeval bestaat niet. Intuïtie wel. Geen beter moment dan dit om over koppigheid te schrijven.

En aan koppigheid ook geen gebrek deze dagen. Zoveel mensen die zichtbaar en hoorbaar strijden voor hun eigen koppige gelijk, soms zelfs ten koste van anderen. En niet alleen in Nederland. De covid-pandemie vraagt wereldwijd van mensen om hun eigen individuele belang op te schorten om wille van het collectieve welzijn. Overigens staat ook dat in de sterren geschreven. Leeuw en Waterman zijn elkaars tegenpolen. Leeuw gaat over het individu en Waterman over het collectief. Dat clasht. In de lucht, en op aarde. Feitelijk kan een samenleving niet bestaan zonder dat individuen iets van hun eigen vrijheid opgeven ten gunste van het collectief. Maar het is lang geleden dat zo direct van ons gevraagd werd om iets te laten voor een ander.

Het koppige gelijk zoeken kent z'n extremen in het willen doordrijven van de eigen zin, ten koste van alles en iedereen; in het tot het uiterste vast blijven houden aan het eigen gelijk zelfs als alles wijst op

het tegendeel. Koppigheid als doel in zichzelf, ik kan me weinig voorstellen dat zinlozer is en het leidt in mijn ogen alleen maar tot ellende. Maar is daarmee alle koppigheid in de ban gedaan? Ik onderdruk mijn natuurlijke neiging om het kind met het badwater weg te gooien. Het is niet omdat een bepaalde eigenschap ook onaangename kanten heeft dat de eigenschap zelf niet zou deugen. Die eigenschap kan zelfs heel goed van pas komen in bepaalde situaties.

Wat als ik koppigheid nu eens zie als een noodzakelijk kwaad, iets dat nodig is om iets anders te bereiken. Als een soort hulpwerkwoord of als onzichtbare ondersteuning waardoor je vol kunt houden. Koppigheid in de betekenis van tegendraads, vastberaden en eigenwijs.

Zonder die koppigheid geen verzet, geen kunst, geen groei, geen poëzie, geen hoop. In tegenstelling tot de koppigheid die louter uit is op eigen gewin, geeft deze koppigheid iets terug. Deze

koppigheid is een soort stationair draaiende motor, die je klaar maakt voor het vertrek.

Hier kom ik terug op wat ik krabbelde onder koppigheid. Ook de Jong gebruikte een citaat van de schrijver en dichter F.C. Terborgh als motto van Opwaaiende Zomerjurken (1979):

“Of is ons heimelijk bewust dat wij het essentiele, dat wij begeren, nooit zullen zien? Op het vertrek komt het aan, op de steeds hernieuwde poging, het opbreken, het zich niet gewonnen geven.”

Ik zal een jaar of vijftien geweest zijn toen ik Opwaaiende Zomerjurken las, wat een verpletterende indruk op me maakte. Ik identificeerde me hevig met de hoofdpersoon en kende hele passages uit mijn hoofd. Waaronder dit motto. Mooi eigenlijk hoe sommige woorden jarenlang met je meereizen om op een zeker moment te landen in een nieuwe context. Gevoel voor het noodlottige en onbereikbare waar het motto over spreekt, was mij niet vreemd in die dagen...In mijn boekverslag schrijf ik evengoed dat ik blij ben dat de hoofdpersoon

uiteindelijk kiest voor het leven. Hij geeft zich niet gewonnen. Dat is koppig, bedenk ik me nu. Het hele citaat kun je lezen als een adequate beschrijving van koppigheid. Tegen beter weten in toch een nieuwe poging doen. In dat 'tegen beter weten in' gaat een soort kern schuil van wat koppig is. Het voelt een beetje als fatalistisch, maar is dat terecht?

Misschien nog een ander voorbeeld. Van koppigheid die een nieuwe werkelijkheid creëert. Die koppigheid is afkomstig van de helaas al gestorven geweldige kunstenaar Moniek Toebosch. In haar boekje *Kop op Kop*, honderd instant zelfportretten van 1979 – 1994, zie je haar koppige blik. We werkten in 1999 samen aan een tentoonstelling in Fort Asperen, *De Goddelijke Komedie*, naar het boek van Dante Alighieri. Ik was assistent van curator Brigitte van der Sande en Moniek schiep de hemel op de bovenste verdieping van het fort. Omstandig zoals alleen zij dat kon, legde ze aan de verbijsterde opbouwploeg en vrijwilligers uit dat de hemel helderwit en schoon moest worden en moest geuren naar groene zeep. Onmogelijk in een

vochtig en stoffig fort. Maar Moniek hield koppig vol. De ploeg ging aan de slag ging en poetste de derde verdieping tot een hemel.

Het vermogen je de werkelijkheid anders voor te stellen dan die is, is een geweldige kwaliteit. Misschien is er altijd wel ergens een stem van 'tegen beter weten in', alsof je wel weet dat die werkelijkheid niet kan veranderen, maar toch. Het geloof dat het anders kan is veel groter dan de berusting dat het nooit anders wordt. Hier draagt koppigheid als onzichtbare ondersteuning het verzet dat nodig is om je dat te laten geloven. Zoals in het gedicht Verzet van Lieke Marsman (uit: In mijn mand, 2021) waarvan de laatste regels luiden:

“(…)

*Zeg nee. Want nee
is ook een antwoord.
Verzet begint ermee.*

*Wat zul je aangeslagen,
maar nooit moegestreden zijn.”*

Remco Campert dichtte al dat verzet niet met grote woorden begint. Lieke Marsman bevestigt: verzet begint met nee zeggen. 'Jezelf een vraag stellen en dan die vraag aan een ander stellen' dichtte Campert voort. Koppigheid is allereerst een proces dat zich in jezelf voltrekt. Het gevoel of de wetenschap dat jij het bij het rechte eind hebt, en je je daarom afvraagt hoe het toch kan dat...En die vraag dan volhouden, jarenlang. 'Aangeslagen maar niet moegestreden', dankzij die draaiende motor van koppigheid op de achtergrond.

Het gedicht doet me denken aan Rosa Luxemburg. De Pools-Russische activiste die op 15 januari 1919 werd vermoord om haar radicaal-socialistische ideeën. Al sprak ze zelf liever van monter en enthousiast, kon ik me bij het lezen van de brieven die ze schreef gedurende jarenlange gevangenschap, toch niet aan de indruk onttrekken dat een zekere mate van koppigheid om niet te willen toegeven aan de uitzichtloosheid van de situatie, haar niet vreemd moet zijn geweest.

“Ik heb het gevoel dat al deze morele modder waar wij doorheen waden, dit grote gekkenhuis waarin wij leven, op slag, van vandaag op morgen als door een toverstaf in het tegendeel kan omslaan, in iets groots en heldhaftigs omslaan moet.” (Brief aan Sonja Liebknecht vanuit de gevangenis, november 1917)

En

“Ik geloof dat dit geheim niets anders dan het leven zelf is; de diepe nachtelijke duisternis is zo mooi en zacht als fluweel, als men maar goed weet te kijken. (...) In zulke ogenblikken denk ik aan jou en zou je graag deze toversleutel aanreiken, opdat je altijd en in alle omstandigheden het schone en vreugdevolle van het leven ondergaat.” (uit een brief aan Sonja Liebknecht vanuit de gevangenis, december 1917)

Ook Rosa Luxemburg bezat het vermogen om met haar denken en schrijven onvermoeibaar een nieuwe werkelijkheid voor te stellen, of anders gezegd, om de bestaande te doen kantelen met een toversleutel en bij toverslag. Het stelde haar in staat

om uit te stijgen boven haar eigen deplorabele werkelijkheid. Koppigheid lijkt bij Luxemburg de motor van de hoop en daarmee van de weigering om te aanvaarden dat de wereld blijft zoals die is.

De steeds hernieuwde poging, het opbreken, het vertrek. Dat klinkt alsof er een rationele keuze gemaakt wordt. Net als koppigheid natuurlijk, dat bijna niet rationeler kan klinken. Het lijken afwegingen van het hoofd, maar zijn het dat wel? Nog even terugdenkend aan de frase 'tegen beter weten in' zijn het misschien eerder irrationele en intuïtieve overwegingen die op hun beurt de koppigheid voeden. En juist daarom is deze vorm van koppigheid noodzakelijk om een wereld die beheerst wordt door de ratio te confronteren met een wereld die vele malen groter is.

Francien van Westrenen

Koppig duurt het langst

Koppig zijn is een ondeugd. Een uitwas van de kardinale deugd *prudentia*, het praktisch wijs zijn. Koppige mensen doen niet het juiste, doen niet wat goed is. Zo stelt de ethicus Paul van Tongeren (2016) bijvoorbeeld 'Koppigheid is nog duidelijker een gebrek aan kwaliteit. Tegen beter weten in volhouden. Wie koppig is, wil niet toegeven, ondanks het besef dat dit wel nodig is'. Fnuikend voor zijn oordeel is het 'tegen beter weten in'. Koppig is hij* die, ondanks alle signalen, alle bewijzen, alle voorbeelden die een andere kant op wijzen blijft bij zijn standpunt. Koppig is het kleine kind, de ezel, en de klimaatveranderingsontkenner.

Maar is het wel zo'n (ir)rationele afweging zoals doorklinkt? O, als men maar beter wist, of liever nog handelde naar wat men wist. Dan zou het goed komen. En is koppig alleen maar negatief? Is het verkeerd om soms ondeugdelijk te zijn? Of houden we, als we koppig alleen maar zien als een soms toegestane uitzondering, het algehele oordeel

koppig overeind. Wat als we stellen dat koppig zijn een deugd is. Iets positiefs. Een daad van liefde. Wat komt er dan in beeld? Wat is dan mogelijk?

Poephoofd

Toen ik vier was leerde ik fietsen.

Toen ik acht was leerde ik echt fietsen.

Tussendoor was ik koppig.

En aan het einde ook.

Wat was er gebeurd? En wat kan ik, wat kunnen we, nu hier van leren? Ik was vier en had een gele fiets met zijwielen. Het was tijd om te leren te fietsen zonder. Vond ik. Mijn vader zei nog 'als ze er af gaan komen ze er niet meer op'. Maar ik was er zeker van. Koppig en ietwat overmoedig. De opmerking van mijn vader wees erop dat hij dacht dat het nog te vroeg was. Hij volgde me echter in mijn wil en de zijwielen gingen er af. Op de stoep en met hem aan het zadel deed ik de eerste pogingen. Na een paar keer liet hij me voorzichtig los, ik ging, ik ging en viel in de poep. Klaar!

Ik was er gelijk klaar mee. Ik weigerde weer op te stappen. Dat nooit meer. Mijn vader probeerde me nog wel over te halen, maar zag dat het op dat moment kansloos was. Naar binnen. Vast allebei er van uitgaande dat het morgen of overmorgen wel zou lukken. Maar we zijn blijkbaar allebei nogal stijfkoppen, want ik weigerde op te stappen en mijn vader weigerde de zijwielen weer te monteren. En dus rende ik ruim drie jaar door de wijk achter mijn vrienden aan als zij er op hun fiets vandoor gingen. Vraag me nu te rennen en ik zal je zeggen dat mijn lichaam, of beter mijn ademhaling, daar niet voor gemaakt is. Maar toen rende ik. Snel, ver en veel. Of ik reed op mijn skelter. Daar kon ik ze goed mee bijhouden. Ik reed er zo veel op dat uiteindelijk de achterbanden versleten waren. Iets wat zo ongebruikelijk is dat reservewielen niet te koop bleken.

We gingen verhuizen. Van Vlaardingen naar Spijkenisse, met een tussenstop van een paar weken bij vrienden in Hoogvliet. En daar haalde mijn moeder me over om het nogmaals te proberen. 'Je wilt toch

niet dat je straks de enige bent die niet kan fietsen in de nieuwe buurt?'. De schaamte van anders zijn als argument om me over mijn koppigheid heen te zetten, werkte. En dus gingen we aan de slag. In de groene ruimte tussen de portiekwoningen. Een lange weg met aan twee kanten gras. Weer met mijn vader aan het zadel. Oefenen, voorzichtig los laten en, echt waar. Weer in de poep! Ik was er eventjes echt klaar mee, maar de toekomstige schaamte was genoeg om dit keer door te zetten. En dus stapte ik op en leerde het die middag nog. Trots reed ik in de nieuwe buurt rond op mijn rode BMX. Alsof ik het al jaren deed. Ik weet eigenlijk niet of ik mensen daar vertelde dat ik het pas net kon. Waarom zou ik.....

Op beide momenten bewees ik dat ik een koppig persoon kan zijn. Of misschien wel ben. Maar het laat gelijk ook zien dat koppigheid twee kanten kent. Mijn koppige vierjarige ik ontzegde zichzelf het plezier, de vrijheid van het kunnen fiets. Koppig ergens aan vast houden, of iets niet doen, beperkt je. Natuurlijk, er kwam van alles voor terug. Ik had

een geweldige conditie en beleefde eindeloos plezier op mijn skelter. De weigering die deels de koppigheid bepaalt, sluit wegen af. Niet om je stil te zetten, maar je kan bepaalde kanten niet en andere wel op. Dat is een belangrijk kenmerk van de koppigheid.

Mijn achtjarige ik liet ook een andere kant van koppigheid zien. Ondanks dat mijn met poep besmeurde hoofd (in mijn herinnering zat het op mijn gezicht) schreeuwde om er mee te stoppen, zette ik deze keer door. Ik overwon de impuls om op te geven, te blijven hangen in hoe ik me al die tijd gered had. Zette door en fietste weg. Om niet meer om te kijken. Mijn niet-fietsende ik bleef achter in Hoogvliet en ik kwam in Spijkenisse als fietser aan. Koppigheid is dus ook volhardendheid tegen jezelf, tegen beter weten in doen wat moet.

Het verhaal over mijn fietsongelukjes is een regelmatig terugkerend fenomeen in mijn familie. We lachen er smakelijk om. En het gaat dan altijd over mijn rol in deze. Wat was ik toch eigenwijs (er

zijn nog meer smeugige verhalen hierover te vertellen, maar dat is voor een andere keer). En daar bleef het dan bij. Maar terwijl ik dit verhaal nu voor het eerst op schrijf dringt zich een andere gedachte op. Die gaat over de rol van mijn vader. Was zijn weigering om mijn zijwielen, ook al was het maar voor even, terug te plaatsen niet heel gemeen? Of was het juist een daad van liefde? Die gedachtesprong komt voort uit twee stukken die ik las over koppigheid. Van de Franse filosoof Alain Badiou's en de Nederlandse dramaturg Nienke Scholts.

Koppige liefde

Badiou spreekt op een eigenaardige manier over de liefde. Enerzijds heel poëtisch, maar tegelijker-tijd heel technisch en analytisch. De eerste keer dat ik het boek las – een paar weken terug terwijl ik in de ontvangsthal van het ziekenhuis wacht tot mijn moeder terug komt van bezoek aan mijn vader die net geopereerd is aan zijn prostaat, vanwege corona is maar één bezoekers per keer toegestaan

– las ik een groot deel van het boek ademloos weg. Met koptelefoon op mijn hoofd en mondkapje voor, liet ik mee meevoeren door de tekst. Ik was geraakt door zijn beeld van de liefde. 'Liefde bestaat niet simpelweg uit de ontmoeting en de geïsoleerde relaties tussen twee individuen, zij is een constructie, een leven dat niet meer vanuit het perspectief van Eén wordt geleid, maar vanuit het perspectief van Twee (Badiou, 2021, p. 32). Meerdere uitroep-tokens vatten die opgetogenheid. Maar terwijl ik het nu opschrijf doet het me weinig. Wat staat hier nu eigenlijk? Dat liefde meer is dan een moment-opname? Ja, duh. Maar ik zet door het te begrijpen, juist omdat ik eerst zo gegrepen was. En dat is misschien ook wel precies waar de waarde van het denken van Badiou over de liefde in zit. Want even verder op schrijft hij: 'Het raadsel waar het denken over liefde zich mee geconfronteerd ziet, is de vraag naar de duur die haar tot wasdom brengt. In de kern betreft het interessante punt niet de extase van het begin. Die extase is er natuurlijk wel, maar liefde is vóór alles een duurzame constructie. We

kunnen zeggen dat de liefde een koppig avontuur is".(Badiou, 2021, p. 34). Het volhouden, het steeds weer vorm geven aan die liefde, is als een eeuwigdurend proces. Daarin toont, daarin vormt zich de liefde. Dat gaat niet vanzelf, dat is bewerkelijk. Het is werk.

Koppigheid heeft te maken met tijd, leert Badiou ons. En het is een productieve houding, leer ik van Nienke Scholts. Ze begint haar artikel met een fragment uit een email aan Sofia Dinger over diens voorstelling *A Song to Hear You Arriving*. Sofia maakt deze voorstelling naar aanleiding van het overlijden van haar vader. Ze zoekt naar een plek voor de rouw. Ze hebben er samen veel over gesproken en, hoewel ze hem niet heeft gezien, vat Scholts de inzet van de voorstelling (samen) als: 'Je moet tegen de stroom in.' De dingen die vragen dat je erbij blijft, zijn namelijk vaak makkelijker om van weg te lopen. (...) Koppigheid is daarom voor mij een gebaar van liefde. Rouw en verdriet zijn zaken waar we ons in het algemeen niet al te lang toe willen verhouden. (...) Hoe kan je naast iemand

gaan staan, en blijven staan, die middenin haar verdriet gaat staan?’ (Scholts, 2018, 90).

Daar is de liefde weer, maar dit keer in de vorm van bij iemand blijven staan, niet weglopen. *Staying with the trouble*, haalt Scholts instemmend de titel aan van een boek van Donna Haraway. Het niet weglopen krijgt wel een specifieke betekenis. Want koppig zijn moet je niet verwarren met doorzettingsvermogen. 'Koppigheid veroorzaakt geen vooruitgang in neoliberale zin. Het veroorzaakt een rupture - of een klein opstopping - in de vooruitgang waardoor er aandacht ontstaat voor zaken die buiten heersende tendensen vallen, waardoor er iets zou kunnen veranderen. Ik zie koppigheid hier als een positieve waarde: een sterke houding vanuit een bepaalde wil en urgentie om ergens bij te blijven. Ergens bij te blijven staan waar iets anders - sociale, maatschappelijke, culturele, normatieve krachten - je van weg wil trekken. Een houding waarmee je je onverzettelijk en daarom ook kwetsbaar opstelt (Scholts, 2018, p. 94).

Waar de koppigheid bij Badiou gaat over het in stand houden, is koppigheid voor Scholts juist iets wat helpt om zaken te doorbreken. Op te schudden. Niet om het kapot te maken, maar om iets nieuws mogelijk te maken. Koppig zijn is een positieve en productieve kracht. Een houding die de wereld in gang zet. Koppig ja/nee zeggen of doen tegen iets, is iets ongepasts doen. Het is misschien inderdaad tegen beter weten in, zoals van Tongeren zegt, maar dan wel begrepen als 'zo hoort het' of 'zo gaan de dingen nu eenmaal'. Een koppig iemand zegt, nee dat hoeft niet en dat wil ik niet. Daarmee opent zich een nieuwe mogelijkheid. Koppig zijn is een manier om andere mogelijkheden om te zijn, om andere manieren om je aan anderen te hechten, mogelijk te maken. Ze is een daad van liefde voor de wereld, en een daad van verzet tegen de wereld zoals die gegeven is.

Het evenement van Badiou en de koppigheid houding van Scholts, scheuren allebei iets open. Ze vergroten de wereld, verruimen je blik, laten je iets nieuws ervaren. Alleen het moment zelf doet er

niet toe, is in zichzelf niet voldoende. Het moment krijgt in zijn voortdurend zijn waarde en betekenis. Waar beiden daarom op wijzen, is dat het gaat om ergens bij te blijven. Niet van weg te lopen bij de eerste weerstand of tegenslag. Alleen door koppig voort te blijven gaan, ook al voel je weerstand of bieden zich andere mogelijkheden aan, toont zich de nieuwe wereld.

'En wat daarmee begint, duurt vaak zo lang, is zo nieuw en is een zodanige ervaring van de wereld, dat het achteraf gezien bijna noodzakelijk lijkt en helemaal niet meer contingent en toevallig, zoals wel in het allereerste begin. Zo wordt het toeval gefixeerd: de absolute contingentie van een ontmoeting met iemand die ik niet ken, neemt uiteindelijk de allure aan van een lotsbestemming' (Badiou, 2021, p. 42).

Liefde duurt, steeds langer

Badiou hangt zijn essay op aan een zin van de dichter Arthur Rimbaud 'De liefde moet opnieuw worden uitgevonden, dat is duidelijk'. Deze

uitspraak deed mij gelijk denken aan iets wat ik ooit leerde van de Franse filosoof, Michel Serres. In een interview, wat ik las vlak voordat ik met mijn vrouw ging trouwen, stelt hij: 'Toen jouw achterachtergrootvader een huwelijk aanging, zwoer hij trouw aan zijn vrouw voor vijf jaar, statistisch gezien. Als jij tegenwoordig trouwt, beloof je dat je zestig jaar bij je vrouw zult blijven. Zelfs met alle scheidingen zijn mensen nog nooit zo lang bij elkaar gebleven, nog nooit hebben ze zo lang een wereld gedeeld' (Rootselaar, 2013).

Eenmaal begonnen duurt liefde potentieel steeds langer, als je maar volhoudt. En mijn vader hield vol. Vol liefde. Het duurde en het duurde. Ik weet niet of ik zeurde; of mijn moeder hem probeerde over te halen toe te geven. Wat er ook achter de schermen gebeurde, er veranderde niets. Tot het moment daar was. Ik leerde fietsen. Op mijn rode BMX. Trots reed vervolgens ik rond in de wijk. En brak in vier jaar tijd twee keer mijn voortanden, mijn pols, duim en sleutelbeen. Love hurts.

*= Ik gebruik hij, want koppig associeer ik naast ezels toch vooral met mannen.

Maurice Specht

Referenties

- Badiou, A. (2021) *Ode aan de liefde*, Uitgeverij Parresia, Amsterdam, 2e druk
- Scholts, N. (2018) *Zorg (care) - ergens aan gaan staan*, in nY, tijdschrift voor literatuur, kritiek & amusement, no. 37
- Rootselaar, F. van (2013) *Michel Serres: 'Ik wil een leraar zijn'*, in Filosofie Magazine 2013, no. 2
- Dijk, M. van (2016) Filosofisch Elftal: Zijn trots en koppigheid te prijzen?, Trouw, 2 juni 2016, url:
<https://www.trouw.nl/nieuws/zijn-trots-en-koppigheid-te-prijzen~bb7dab5a/>

Teksten:

Maurice Specht en Francien van Westrenen

Beelden:

Sander Zweerts de Jong

